

Az Ördög Káplánja

A Devil's Chaplain. Selected Essays by Richard Dawkins.
Edited by Latha Menon

Copyright © 2003 by Richard Dawkins
All rights reserved

A fordítás a Weidenfeld & Nicolson (London)
2003. évi kiadása alapján készült

Fordította: Angster László
Kiadta 2005-ben a Vince Kiadó,
ISBN 963 9552 48 8

Darwin csöppet sem tréfált, mikor az „Ördög Káplánja” kifejezést találta használni 1856-ban barátjához, Hookerhez írt levelében:

Milyen könyvet írhat az Ördög Káplánja a természet esetlen, pazarló, hebehurgya törvényéről, és szörnyűségesen kegyetlen folyamatairól?

Egy minden előzetes tervezést nélkülöző, próba szerencse elven működő folyamat, pusztán a természetes szelekcióra hagyatkozva valóban esetlennek, pazarlónak és meggondolatlanoknak tűnhet. Ami a pazarlást illeti, ahhoz kétség sem férhet. Mint már korábban is írtam, a gepárdoknak és a gazelláknak egyaránt hatalmas árat kellett fizetniük futásuk eleganciájáért – vérben és mérhetetlenül sok szenvedésben. A folyamat kétségtelenül esetlen és hebehurgya tehát, de az eredménye korántsem az. Egy fecskében semmi esetlenséget sem fedezhetünk fel, és semmiképp sem nevezhetjük hebehurgyának a cápát. Ami az emberi gondolkodás számára mégis esetlen és pazarló, az a darwini algoritmus, amely ezek evolúcióját irányítja. A kegyetlenséget illetően idézzük ismét Darwin egy Asa Grayhez írt, 1860-as keltezésű levelét:

Sehogyan sem tudom meggyőzni magam arról, hogy a jóságos és mindenható Isten szántszándékkal teremtette úgy a fürkészdarazsakat, hogy a hernyók élő testében fejlődjenek.

Darwin francia kortársa, Jean Henri Fabre a hernyóölő darázs, az Ammophila hasonló viselkedését írja le:

Általános szabály, hogy a lárvák minden szelvényében található egy-egy idegközpont. Különösen jól megfigyelhető ez az Aporrectodea, a szőrös homoklakó

prédája esetében. A darázs pontosan ismeri a hernyó anatómiáját: egyik végétől a másikig újra meg újra megdöfi a hernyót, szelvényről szelvényre, ganglionról ganglionra.

Darwin fürkészdarazsai, csakúgy, mint Fabre hernyóölő darazsai, nem azért döfnek áldozataikba, hogy megöljék, hanem hogy megbénítsák őket, és lárváik ily módon mindig friss (eleven) húst fogyaszthassanak. Ahogy azt Darwin pontosan látta, a természetes szelekció velejárója a szenvedés iránti érzéketlenség; bár más esetekben igyekezett ezt a kegyetlenséget enyhíteni azzal, hogy a gyilkos marások viszont könyörületesen gyorsak. Ám az Ördög Káplánja arra is épp ily gyorsan rámutatna, hogy ha van is könyörületesség a természetben, az pusztán a véletlen műve. A természet nem kegyes, és nem kegyetlen, hanem közömbös, vagyis a jóság ugyanabból a szükségszerűségből ered, mint a kegyetlenség. George C. Williams, Darwin egyik legkövetkezetesebb követőjének szavaival élve:

Egy szemernyi morális érzéssel megáldott ember csakis elítélően nyilatkozhat egy olyan rendszerről, amelyben az élet végső célja az, hogy társainknál hatékonyabban adjuk át génjeinket a jövő generációknak, és amelyben e sikeres gének által hordozott, a jövő generációk fejlődését irányító üzenet lényege nem más, mint „használjuk ki a környezetünket – barátainkat és rokonainkat is beleértve – azért, hogy maximalizáljuk génjeink sikerét”, és amelyben a legfontosabb szabály, hogy „ne csaljunk, hacsak ez nem jár számunkra haszonnal”!

Bernard Shaw-t az ösztökélte a zavaros lamarcki evolúciós elmélet elfogadására, hogy megrettent a darwinizmus morális következményeitől. A Vissza a Matuzsálemhez című könyvének előszavában írja:

Mire teljes egészében felfogjuk ennek jelentőségét, szívünk jéggé dermed. Förtelmes fatalizmus ez, a szépség és intelligencia, az erő és szándék, a becsület és vágyakozás szörnyű és gyalázatos redukciója.

Az általa megformált „ördög tanítványa” egészében véve sokkal vidámabb fickó, mint Darwin káplánja. Shaw nem tekintette magát vallásosnak, de gyerekes módon képtelen volt elválasztani az igazat attól, amit igaznak akart hinni. Hasonló dolgok vezérlik az evolúció mai populista ellenzékét is:

Amit az evolúció adhat, az „az erősnek mindig igaza van” elve. Mikor Hitler kiirtott majd' tízmillió ártatlan férfit, nőt és gyereket, tette teljes mértékben megfelelt az evolúció teóriájának, és teljes mértékben idegen volt mindattól, amit az emberiség a jóról és rosszról tud... Ha arra tanítjuk gyerekeinket, hogy a majomtól származunk,

akkor azok majomként is fognak viselkedni.

A természetes szelekció érzéketlenségére adott ellentétes irányú válasz az öröm és ujjongás, ahogy azt a szociáldarwinisták és – megdöbbenő módon – H. G. Wells is teszik. A *The New Republic* (Az Új Köztársaság) című művében, amelyben Wells egy darwini utópiát vázol fel, néhány vérfagyasztó sor is olvasható:

Hogy hogyan kezeli majd az Új Köztársaság az alsóbbrendű fajokat? Hogyan bánik majd a feketékkel? ... a sárgákkal?... a zsidókkal?... Azokkal a fekete, barna, piszkosfehér és sárga emberekkel, akik nem illeszkednek a hatékonyság új kívánalmaihoz? Nos, a világ az világ, és nem jótékonyági intézmény. Ezért azt hiszem, hogy el kell tűnniük ... Az Új Köztársaság fiainak erkölcsi rendszere, amely a világállamot áthatja majd, elsősorban annak az újratemtését fogja szolgálni, ami egészséges, hatékony és gyönyörű az emberi fajban – a gyönyörű, egészséges testekét, tiszta és erőteljes elmékét ... Az eszköz, amelyet a természet mind ez ideig a világ formálásában alkalmazott, és aminek következtében a gyengeség nem tudta elszaporítani a gyengeséget ... a halál... Az Új Köztársaság népe ... olyan eszményképet hordoz majd, amely, ha jó ok van rá, megengedi az ölést.

Wells kollégája, Julian Huxley, lényegében félretolta az Ördög Káplánjának pesszimizmusát, amikor megpróbált egy erkölcsi rendszert építeni arra, amit az evolúció progresszív aspektusának látott. *Biológiai és egyéb haladás* című esszéjében, amely az *Essays of a Biologists* (Egy biológus tanulmányai) kötet első opusa, található egy bekezdés, amely majdhogynem fegyverbe szólít az evolúció zászlaja alá:

(az ember) arcát a fejlődő élet fő áramlatának irányába fordítja; régen felismert és vágyott célja az, hogy tudatosan gyorsítsa fel azt a folyamatot, amellyel a természet már évmilliók óta a mind kevesebb pazarlással járó módszereket keresi, és amelyet eddig csak vak és tudattalan erők irányítottak.

Jómagam inkább Julian frissítően ellenséges modorú nagyapjának, T. H. Huxleynak a véleményét osztom. Shaw-val ellentétben elismerem, hogy a természetes szelekció a biológiai evolúció domináns ereje, Juliannel ellentétben elismerem ennek ellenszenves mivoltát, és mint emberi lény, Wellsszel ellentétben harcolok ellene, íme T. H. szavai az *Evolúció és etika* című írásából, melyet Oxfordban, 1893-ban publikált a *Romanes Lecture* kötetben:

Értsük meg egyszer s mindenkorra, hogy a társadalom erkölcsi fejlődését nem a kozmikus folyamatok utánzása segíti, még inkább nem e folyamatoktól való

elfordulás, hanem az ezek elleni harc.

Ezt ajánlja ma G. C. Williams is, és ezzel értek én is egyet. Hallom az Ördög Káplánjának sötét prédikációját, mellyel harcba szólít. Mint tudós, szenvedélyes darwinista vagyok, és hiszem, hogy a természetes szelekció, ha nem is az evolúció egyetlen hajtóereje, de az egyetlen olyan ismert erő, amely képes arra, hogy a cél illúzióját keltse, ami mindenkit megdöbbsent, aki a természetet szemléli. De, miközben tudósként a darwinizmust támogatom, szenvedélyes antidarwinista vagyok, ha a politika kerül szóba vagy az, hogy miként kezeljük emberi dolgainkat. Előző könyveim, Az önző gén és A vak órásmeister, szinte magasztalják az Ördög Káplánjának kétségtelen ténybeli korrektségét (ha Darwin úgy döntött volna, hogy további melankolikus jelzőket aggat a káplán vádindítványához, nagy valószínűséggel az „önző” és a „vak” szavakat választotta volna). Ugyanakkor mindig is igaznak tartottam első könyvem zárósortát: „Egyedül mi lázadhatunk a Földön az önző replikátorok zsarnoksága ellen.”

Ha önök most ebben következetlenséget vagy netán ellentmondást szimatolnak, tévednek. Nincs abban semmi következetlenség, hogy tudósként a darwinizmus híve vagyok, az emberekkel kapcsolatban azonban elvetem; semmivel sem több, mint abban, ha kutatóként a rákról értekezem, miközben orvosként harcolok ellene. Jó darwinista okokból az evolúció adott nekünk agyat, amelynek mérete addig nőtt, amíg képes lett megérteni saját eredetét, szánakozni ennek morális következményein, és küzdeni ellene. Minden alkalommal, amikor fogamzást gátlót használunk, demonstráljuk, hogy az ész megghiúsíthatja a darwinista tervet. Ha úgy van, ahogy a feleségem mondja, hogy az önző gének mind Frankensteinek, és minden élet az ő teremtményük, csak mi magunk vagyunk azok, akik beteljesíthetjük a történetet azzal, hogy végül alkotóink ellen fordulunk. Bishop Heber sorainak szinte tökéletes tagadásához juthatunk, aki szerint „Minden látvány örömmel tölt el. Csak az ember aljas.” Igen, az ember aljas is lehet, de mi vagyunk az egyetlen lehetséges mentsvár az Ördög Káplánjának következtetései, a kegyetlenség, az esetlenség és hebehurgya pazarlás elől.

Fajunk, amely egyedüli birtokosa az előrelátás képességének – amely az emberi képzeletnek nevezett szimulált virtuális realitás terméke –, a pazarlás ellentétét is megtervezheti, s ezzel, ha jól csináljuk, minimalizálhatjuk az esetlen melléfogásokat. És valódi vigasz rejlik a megértés áldott ajándékában, még akkor is, ha az, amit megértünk, az Ördög Káplánjának nemkívánatos üzenete. Olyan ez, mintha a káplán érettebbé válva elmondhatná prédikációjának második részét is. Igen, mondja a bölcsőbb káplán, az a történelmi folyamat, amely létünket okozta, pazarló, kegyetlen és alantas. De örvendjünk létünkben, mert ez a folyamat akaratlanul is a saját tagadásába fordult. Csak egy apró, elszigetelt tagadás ez, egyetlen fajé, sőt e fajnak is

csak egy kisebbségéé; de ebben van a remény.

Még inkább örvendjünk azon, hogy a természetes szelekció esetlen és kegyetlen algoritmus a egy olyan gépezetet hozott létre, amely bensővé tette ezt az algoritmust, és amely létrehozta saját modelljét – és még többet is – az emberi koponya mikrokozmoszában. Talán lekicsinyítem Julian Huxleyt ezeken az oldalakon, de 1926-ban közzétett egy verset, ami olyasmit mond, amit én is mondani akarok (még néhány olyasmit is, amit nem):

A dolgok világa betört gyermeki agyunkba.

A gyermekagy a külső dolgokat
megannyi kristályként dobozba gyűjti,
hol képes tűz a vízzel elvegyülni,
s tenyészni tényen termett gondolat.

Hisz ott belül szellemre lelt a tárgyi világ.

Mit ketten együtt összehoztak:
gyarló, törékeny mikrokozmoszodnak
a legnagyobb próbákra kell kiállni.

Ott él a holt, felér a csillagokba,
tapintja Délt az Észak, fény az éjszakát,
s a szellemmé párolt anyag lebontja
a széttagolt lét millió falát.

Van, működik, majd tervet sző a Minden;
végül fejedben megfogamzik Isten.

Julian Huxley később ezt írta az *Essays of a Humanist*-ban (Egy humanista esszéi) ezt írta:

Földünk a kozmosz azon ritka helyeinek egyike, ahol a gondolat virágozhat. Az ember személyében – aki az evolúció közel hárommilliárd éves folyamatának produktuma – az evolúciós folyamat végül saját tudatára és lehetőségeire ébredt. Akár tetszik neki, akár nem, felelős bolygónk evolúciójának egész további folyamatáért.

A neodarwinista szintézis Huxleyhoz hasonló csillaga, a nagy orosz-amerikai genetikus, Theodosius Dobzhansky is valami hasonlót mondott:

Az ember létrehozásával az evolúciós folyamat a Kozmosz történetében először, a maga tudatára ébredt.

Az Ördög Káplánja tehát így fejezhetné be mondandóját: Húzd ki magad, Kétlábú Majom! Bár a cápák legyőznek téged úszásban, a gepárdok futásban, a sarlósfecskék repülésben, a csuklyásmajmok ügyesebben másznak, az elefántok erősebbek, a mamutfenyők jóval túlélnek téged, mégis nálad a legnagyobb kincs: az, hogy megérted azt a kegyetlen folyamatot, amelynek létedet köszönheted. Nálad e folyamat következményeivel való szembefordulás ajándéka, az előrelátás ajándéka – amely teljes mértékben hiányzik a természetes szelekció rövidlátó, baklövésektől hemzsegő módszerei közül –, és a kozmosz bensővé tételének képessége.

Gondolkodó aggyal vagyunk megáldva, amely, ha megfelelően képzik és szabadjára engedik, képes arra, hogy modellezze az univerzumot, fizikai törvényeivel együtt, amelybe a darwini algoritmus is beágyazódik. Darwin maga így beszélt erről A fajok eredete híres zárósoraiban:

Így a természet háborúságából, az éhínségből és halálból kiemelkedő gondolkodó ember, e fennkölt lény, a magasabb rendű állatok közvetlen leszármazottja. Van valami nagyszerű abban, ha így tekintünk az életre, annak önálló hajtóerőire, melyek eredetileg néhány vagy csupán egyetlen formát hatottak át, és mialatt e bolygó folytatta a gravitáció törvényei által meghatározott mozgását, az egyszerű kezdeti állapotból a leggyönyörűbb és legcsodálatosabb formák végtelensége fejlődött ki és fejlődik ma is.

Több is van e látásmódban, mint nagyszerűség: sivárság és hidegség – bár szemlélhetjük mindezt a tudatlanság biztonsági rácsai mögül is. Mélységes elégtételt jelent fölegyenesedve arcunkat a megértés metsző szelébe emelni – ahogy Yeats mondja: „A szélbe, amely végigsöpör a messze csillagok útján”. Egy másik munkámban már idéztem egy nagy tehetségű tanár, E. W. Sanderson szavait, aki arra ösztönözte tanítványait, hogy „éljenek veszélyesen...”

...a lelkesedés anarchikus, forradalmi, energikus, démoni, dionüszoszi tüzével csordulásig telten, amely az alkotás csodálatos kényszerében nyilvánul meg – mint az az ember, aki kockáztatja biztonságát és boldogságát a fejlődés és a boldogság érdekében.

A biztonság és a boldogság itt azt jelenti, hogy megelégszünk a felületes válaszokkal, és elfogadjuk az olcsó biztonságérzetet, hogy langyos és kényelmes életünk lehessen. Az érettebb, bölcsebb Ördög Káplánja által szorgalmazott démonikus út már sokkal veszélyesebb. Elveszíthetjük kényelmes ábrándjainkat: nem csügghetünk többé a halhatatlanságba vetett hitünk emlőin. Hogy felvértezzük magunkat a veszélyek ellen, erőinket a „fejlődés és boldogság” irányába kell hogy fordítsuk; a felnőtté válás tudatának boldogsága irányába, hogy szembe tudunk nézni azzal, amit a létünk jelent:

a ténnyel, hogy minden csak időleges, ezért annál inkább értékes számunkra